**EPISTEMOLOGICAL STUDIES IN PHILOSOPHY,
SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES**

ISSN 2618-1274 (Print), ISSN [2618-1282](#) (Online)

Journal home page: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/index>

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Лариса Володимирівна Філіпенко

Кандидат історичних наук

Доцент кафедри філософії та педагогіки ППС

Харківський національний автомобільно-дорожній

університет

Вул. Я. Мудрого 25, Харків, 61000, Україна

E-mail: larafilepenko@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3065-2929>

УДК 17.022.1-044.372:130.2

Larisa Filipenko

PhD in History

Associate Professor of the Department of Philosophy

and Pedagogy of Professional Training of Students

Kharkiv National Highway University

Str.Y.Mudroho 25, Kharkiv, 61000, Ukraine

**КРИЗА МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ
В РЕЗУЛЬТАТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ**

DOI: 10.15421/341933

Received 24 September 2019; revised 21 October 2019; accepted 15 November 2019

Анотація

Метою даної роботи є спроба визначити систему координат для з'ясування глибини кризи духовних і моральних цінностей, масштабу впливу глобалізації на майбутнє суспільства. Аналізуються різноманітні підходи щодо оцінки впливу глобалізації в сфері морально-культурної складової суспільства. Як це не дивно ХХІ століття повернуло людство до класичного питання обґрунтування духовних цінностей. Але жоден з існуючих підходів не відповідає на це фундаментальне питання.

Виходячи з результатів дослідження провідних вчених, глобалізація в економічній, політичній, інформаційній, науково-технічній та інших сферах є реальністю сьогодення її поширення буде неминуче в майбутньому. Але в культурній площині насадження єдиної системи цінностей небезпечно, та й по факту не можливо «..бо культура, душевно-духовний лад народів не можуть бути стандартизовані на манер того, як стандартизована техносфера» (Гусейнов А.А.). Спроби створити щось об'єднуюче призводять, з одного боку, до розмивання стійкої системи цінностей, культурного коду представників різних національних культур, а, з іншого, до посилення локальності різного роду. Тому ця проблема заслуговує подальшого глибокого вивчення. Дослідження теми потребує участі відомих вчених, представників творчої інтелігенції, релігійних діячів та політиків для розробки покрокової стратегії захисту моральних та культурних цінностей нашої цивілізації.

Ключові слова: глобалізація, культурна ідентичність, глобалістська культура, постмодерн, моральні цінності.

The crisis of moral values as a result of the globalization of cultural space

Abstract

The purpose of this paper is an attempt to identify a coordinate system to assess the crisis of spiritual and moral values in modern society, the scale of the globalization impact of on its future.

The postmodern era has exposed unprecedented processes of social development, of which, in our view, globalization is the most controversial.

Regardless of whether the process of globalization is positively or negatively evaluated by researchers, the discussion is generally reduced to two major scenarios for the development of the global world - the first version assumes the development of a universal value system dominated by Western European (American) values; the second option advocates the need for national and cultural diversity. At the same time, as A. A. Huseynov notes, "It is difficult to get rid of the idea that setting on a dialogue of cultures is often a tactic dictated by political and economic weakness and in this sense it is also a form of cultural-civilizational selfishness, though, slightly mitigated, covered up, to put it bluntly: dialogue is often favored by those who have no power to dominate."

Oddly enough, the 21st century brought humanity back to the classic question of value justification. But none of the above approaches answer this fundamental question.

Based on the results of the research by leading scientists, globalization in economic, political, informational, scientific and technical and other spheres is a reality of the present and will be inevitable in the future. But in the cultural plane, the planting of a single system of values is dangerous, and, in fact, it is not possible "... for the culture, the mental and spiritual system of the peoples cannot be standardized in the manner of a standardized technosphere" (A. A. Huseynov). Attempts to create something unifying lead, on the one hand, to the erosion of a stable system of values, the cultural code of representatives of different national cultures, and, on the other hand, to the strengthening of locality of various kinds.

Therefore, this problem needs further in-depth research. This study requires the participation of well-known scholars, creative intellectuals, religious figures and politicians to develop a step-by-step strategy for protecting moral and cultural values of our civilization.

Keywords: *globalization, cultural identity, globalist culture, postmodern, moral values.*

Кризис моральных ценностей в результате глобализации культурного пространства

Аннотация

Целью данной работы является попытка определить систему координат для выяснения глубины кризиса духовных и нравственных ценностей, масштаба влияния глобализации на будущее общества. Изучаются различные подходы к оценке влияния глобализации, в сфере морально-культурной составляющей общества. Как это ни странно XXI столетие вернуло человечество к классическому вопросу обоснования духовных ценностей. Но, ни один из существующих подходов не отвечает на этот фундаментальный вопрос. Исходя из результатов исследования ведущих ученых, глобализация в экономической, политической, информационной, научно-технической и других сферах является реальностью настоящего, и ее распространение будет неизбежно в будущем.

Но в культурной плоскости насаждение единой системы ценностей опасно, и по факту невозможно «...потому, что культура, душевно-духовный строй народов не могут быть стандартизированы на манер того, как стандартизирована техносфера» (Гусейнов А.А.). Попытки создать нечто объединяющее приводят, с одной стороны, к размыванию устойчивой системы ценностей, культурного кода представителей различных национальных культур, а, с другой, к усилению локальности разного рода. Поэтому эта проблема заслуживает дальнейшего глубокого изучения. Исследование данной темы требует участия известных ученых, представителей творческой интеллигенции, религиозных деятелей и политиков для разработки пошаговой стратегии защиты моральных и культурных ценностей нашей цивилизации.

Ключевые слова: *глобализация, культурная идентичность, глобалистская культура, постмодерн, моральные ценности.*

Постановка проблемы

Сучасна епоха, що характеризується швидкими розвитком технологій в різних сферах науки, з інформаційним потоком що ущільнюється кожного дня, з глобалізацією в усіх сферах життя світової спільноти оголила безліч проблем, з якими людство ще не стикалося в такому масштабі.

І однією з найфундаментальніших проблем сучасності, на наш погляд, є проблема кризи моральних і духовних цінностей. З огляду на можливості сучасної науки, людство вже сьогодні має інструменти, за допомогою яких можливо змінити навколишній світ і саму людину до невпізнання, проте не визначена кінцева мета таких змін, немає чіткої «системи координат», немає незмінних «то-

чок опори», що дозволяють нам не втратити самих себе в стрімко мінливому світі.

«Сучасний стан може характеризуватися як точка біфуркації соціального і духовного розвитку, перспективи виходу з якої багато в чому залежать від домінуючої моделі інтерпретації того, що відбувається» [Беляева 2010: 1].

Проблемі глобалізації в сучасній літературі приділяється підвищена увага. Дослідники досить всебічно вивчають процеси глобалізації в економічній, політичній, інформаційній сферах. Вплив глобалізаційних процесів на культурний простір вивчено поки не так добре.

На сьогоднішній день серед вчених немає єдиного підходу до оцінки масштабів впливу

глобалізації на майбутнє людського суспільства.

Метою статті є спроба визначити систему координат для оцінки кризи духовних і моральних цінностей, та масштаби впливу глобалізації на майбутнє суспільства.

Основний зміст

Багато дослідників підкреслюють, що процес глобалізації бере свої витоки в фінансово-економічній сфері, і по суті, культивується найбільшими транснаціональними корпораціями.

Однак його яскравий прояв в соціокультурному просторі обумовлено інформаційно-комунікативною революцією. Глобальна інформаційна система сприяє постійному обміну не тільки матеріальними цінностями, а й культурно-символічними кодами, смислами, цінностями і т.д. [Кулаков 2011].

Деякі дослідники оцінюють цей процес, в основному, як позитивний. Погоджуючись з очевидною перебудовою соціальної реальності, з формуванням нових соціальних відносин, вони відзначають ряд, з їх точки зору, позитивних змін: ослаблення національної обмеженості, посилення взаєморозуміння та збагачення національних культур досягненнями інших цивілізацій, значне розширення соціальних зв'язків, підвищення соціальної та культурної мобільності, міжнародна міграція, формування глобальної одностайності в оцінці ринкової економіки, вільної торгівлі, формування єдиної поп-культури, засобів масової інформації. Долаються кордони в отриманні освіти, завдяки поширенню англійської мови (як загальнолюдської) і розвитку системи дистанційного навчання. Послаблюється контроль національних держав [Владимирова 2010; Хантингтон 2006], розширюються межі толерантності [Ильинская 2007].

Є думка про необхідність формування будь-якими засобами загальнолюдських цінностей на основі ліберально-демократичної моделі США [Фукуяма 2004].

Інші дослідники, погоджуючись з тим, що ми стаємо свідками формування глобальної або глобалістської (за Леоновою О.Г) культури людства, не схильні оцінювати її настільки

позитивно. Навпаки, всі наведені їх опонентами аргументи вони вважають вкрай небезпечними. Це стосується і глобальної одностайності і розширення меж толерантності та домінування англійської мови і ослаблення ролі національних культур і т.д.

На їхню думку, традиційні культури формувалися поступово, в ході історичного процесу, формуючи найбільш вдалі рішення, виділяючи найважливіші цінності і смисли для своїх етно-національних або релігійних спільнот, будучи своєрідною «технікою безпеки» протягом багатьох століть.

Глобалістська культура не має коріння. Вона не враховує особливості національного характеру, умов проживання, історичну пам'ять. Вона претендує на одностайність щодо єдиних загальносвітових цінностей у взаємозалежному світі [Леонова 2011]. Фактично це означає перенесення ліберально-демократичних цінностей на всі регіони без винятку [Куліджанишвили 2004].

А це неминуче призводить до протиріч і зіткнень на рівні культур - цивілізацій. Наприклад, С. Хантингтон вважає, що сучасні люди схильні уособлювати себе не стільки з етнічною приналежністю, скільки з релігійним віросповіданням. «Релігії поділяють людей сильніше, ніж етнічна приналежність. Людина може бути напівфранцузом або напіварабом, але він не може бути напівкатоликом або напівмусульманіном. Люди все більше уособлюють себе не з державою або нацією, а з більш широким культурним освітою - цивілізацією»[цит. за Кулаков 2011: 5].

Цивілізаційний підхід поділяли й інші вчені, наприклад Л. Гумільов, А. Лосєв, М. Данилевський. На їхню думку, представники різних цивілізацій по-різному сприймають простір і час, мають соціально-психологічні особливості, по-різному оцінюють дію і бездіяльність.

Так, А. Лосєв відзначав, що для західно-європейської цивілізації характерні культура розуму, права людини, динамізм (революції), прагматизм, протестантська етика індивідуалізму і ін. В той час, як для східних цивілізацій характерно приватне самообмеження

і суспільна солідарність, пріоритет держави над людиною [Лосєв 1993].

Дослідники, що тяжіють до розгляду культури з точки зору цивілізаційного підходу, звертають увагу на те, що глобалістська культура - це не просто конгломерат різних культур, а найчастіше домінування однієї культури. Причому небезпека, на думку більшості авторів полягає не тільки в тому, що через домінування однієї культури втрачається спадщина національних культур, а й в «якості» домінуючої культури. Мова вже не йде про так звану «вестернізацію», про домінування західноєвропейської культури, яка має в своїй основі серйозну спадщину Давньої Греції, римського права, християнства.

Сучасна глобалістська культура формується переважно за рахунок вульгарною американської поп-культури, для розуміння, споживання якої, не потрібно мати спеціальну інтелектуальну або духовну підготовку. Вона розрахована, перш за все, на візуальне і слухове сприйняття, тому звертається не до свідомості, а до емоційного сприйняття людини [Кулаков 2011: 8]. Стався триумф «настрою над мораллю» [Флак 2002: 5].

На жаль, вона не тільки не збагачує світову культуру, а навпаки вихолощує і підміняє основні духовні та моральні цінності, вироблені національними культурами (цивілізаціями) за тисячоліття. У минулому домінування тієї чи іншої культури було обумовлено її більш високим рівнем розвитку по відношенню до інших культур. Сьогодні все відбувається навпаки. Масова поп-культура (в основному американська) цілеспрямовано насаджується за допомогою засобів масової інформації, соціальних мереж, голлівудського кінематографа, тотальної реклами споживацького способу життя.

Тому, як відповідна реакція на ці процеси в найближчому майбутньому ряд дослідників пророкують посилення «фундаменталізму різного роду, в тому числі морального традиціоналізму» [Вейз 2002: 61].

Це обумовлено багато в чому і тим, що «розмиваючи традиційні цінності і норми національних культур глобалізаційні процеси

не роблять ці культури західноєвропейськими або американськими, хоча вони і набувають їх окремі риси» [Кулаков 2011: 9].

Так в літературі присвяченій політичному розвитку суспільства давно вже ведеться дискусія про неоднозначність встановлення демократичних режимів в країнах з різними культурними традиціями. І річ не в тому, що певні народи не в змозі засвоїти демократичні цінності, а в тому, що ці цінності не приносять їм очікуваної користі.

Передусім, ці аргументи стосуються країн Азії і Близького Сходу. Багато дослідників відмічають, що «азіатські цінності» та «ісламська культура» припускають пріоритет порядку над свободою, консенсусу над конкуренцією, спільності над індивідуальністю. Такому світогляду не властива принципова недовіра до влади, яка стимулювала демократію на заході; Більше того, вона припускає шанобливе відношення до авторитету, що задовольняє «глибокому психологічному прагненню до залежності» [Даймонд]. В той самий час ілюструючи принципове цивілізаційне розділення світу, американський політолог С.Хантингтон наголошував на специфічній культурній ідентичності Заходу, яка обумовлена історичною унікальністю цього регіону. У своїй гучній роботі «Зіткнення цивілізацій» 1996 року американський політолог Самюель Хантингтон взагалі наголошував на «фундаментальному (цивілізаційному) розділенні» світу, де підкреслював специфіку культурної ідентичності Заходу, її історичну унікальність [Хантингтон 2006].

Отже, можна зробити висновок, що противники поширення глобальної культури, особливо заснованої на домінуванні масової культури США, пов'язують її негативний прояв, перш за все з кризою моральних і духовних цінностей. Зрозуміло, що уніфікований образ думок, єдина мова спілкування, єдині ціннісні орієнтації відкривають серйозні економічні і політичні перспективи для певних сил.

Цікаво, що серед прихильників глобалізації найбільше представників саме американського походження. Є думка, що глобалізація дає шанс маловідомим культурам заявити про

себе, внести свій внесок у формування загальної системи моральних норм, цінностей, стандартів поведінки.

Потрібно відзначити, що як би ми не ставилися до процесів глобалізації, вони вже запущені і навряд чи можуть бути зупинені.

Деякі автори вважають, що в найближчому майбутньому посилення ролі духовних, релігійних цінностей неминуче, і пов'язано це не тільки з процесами глобалізації, а й з особливостями епохи постмодерну, коли життєво важливі матеріальні блага стали звичними, а на перший план виходять цінності, пов'язані з пошуком сенсу життя, самореалізацією [Інглеарт 1999: 255].

Сучасна цивілізація дала цілим поколінням таке відчуття безпеки, яке дозволило їм цінувати не кількість матеріальних благ, а якість життя, самореалізацію і почуття ідентичності, в результаті чого «перехід до постіндустріального строю знову виведе духовні цінності на перший план» [Інглеарт 1999: 255].

Сучасний світ поставив перед людством такі виклики, які на перший погляд, неможливо вирішити за допомогою традиційної етики і моралі. Епоха постмодернізму, яку розуміють і як другий модерн, і як заперечення модерну, і як синтез культури модерну і традиційної культури і т.д., має ряд особливостей з якими людство ще не стикалося.

Наприклад, до епохи постмодерну суспільство, культура, наука розвивалися в рамках однієї з домінуючих парадигм – соціоцентризму або антропоцентризму (колективізм, індивідуалізм), виходячи з яких і формувалися основні етичні та ціннісні орієнтири. Сьогодні ситуація змінилася. Як зазначає О.Беляєва, «Колективізм і індивідуалізм, які виступали як альтернативні моральні принципи, утворили тепер несуперечливий поведінковий комплекс ... На сучасному етапі індивід не належить, а зараховує себе до безлічі локальних спільнот» [Беляєва 2010: 2]. Таким чином, його причетність до якої-небудь групи не є визначеною, вона індивідуально обрана. Моральні установки такого індивіда характеризуються більшою гнучкістю. «Його індивідуалізм виражається не стільки в інди-

відуальній діяльності, скільки в індивідуальності споживання, а також в індивідуальності способу життя. Індивідуаліст-конформіст не протиставляє себе суспільству, а самовиражається всередині наявного соціального порядку і, більш того, зацікавлений в його підтримці» [Беляєва 2010: 2].

У зв'язку з бурхливим розвитком генної інженерії, біомеханічних, цифрових та інших технологій, на думку ряду авторів, нам доведеться переглянути розуміння багатьох основоположних понять, таких як людина, особистість та ін. В найближчому майбутньому можуть змінитися до невпізнання фундаментальні соціальні інститути - сім'я, держава, освіта та ін.

Так, Ю.Харарі вважає, що вже дуже скоро ми можемо зіткнутися з масовою появою кіборгів. У цьому випадку мова йде не тільки про біомеханічні кінцівки та інші органи, а насамперед про впровадження в людський мозок пристроїв, здатних посилювати пам'ять або інші здібності, про суміщення штучного і людського інтелекту. Як, в такому випадку, суспільство має реагувати на появу таких індивідів?! Чи можуть бути застосовані до них класичні принципи моралі, духовності?! Харарі вважає, що ні. На його думку ні релігійні, ні гуманістичні цінності більше не виконують покладені на них функції - об'єднання людей навколо основоположної ідеї, визначення вектора розвитку, виходячи з моральних і духовних настанов. Незважаючи на те, що теорія розвитку суспільства Харарі і його прихильників всього лише фантазія, один з можливих варіантів, ми не можемо не помічати суттєві зміни, що відбулися на наших очах, такі як розмивання гендерних ролей, поступова міграція в кіберпростір, багаторазове ущільнення інформаційного потоку, створення штучного інтелекту і т.д. Всі ці об'єктивні обставини змушують переглянути зміст фундаментальних моральних цінностей.

Наприклад, цінність «свобода». З гуманістичної точки зору свобода індивіда базувалася на гарантованих економічних і політичних правах і передбачала наявність індивідуального, особистого простору. Сучасні реалії

практично не залишають особистого простору для людини. Ми знаходимося під постійним наглядом мільйонів відеокамер, власних побутових приладів.

Наше місце розташування, контакти, покупки, розмови, кулінарні, ідеологічні та інші переваги ретельно фіксуються і обробляються. Харрарі передбачає, що достатня кількість інформації про кожного з нас дає можливість зламати нас як певний біологічний алгоритм [Харари 2018b; Харари 2018a].

Можливість такого маніпулювання вже довели останні вибори США. Безліч комп'ютерних ботів стежило за уподобаннями громадян США. В поле їх аналізу потрапили не тільки політичні симпатії але і буденне листування, популярні пости і ін. Виходячи з результатів їх аналізу, перш за все в поле соціальних мереж, таких як Твіттер і Фейсбук, були сформульовані основні рекомендації для Д. Трампа. Іншими словами, він публічно говорив саме те, що хотіли чути більшість американців в даний момент, в конкретному регіоні.

Таким чином, сьогодишнє розуміння ідеалу свободи, слід розуміти, скоріше, як свободу вибору. Однак, якщо з християнської точки зору свобода вибору означає моральний вибір на основі цінностей, що мають для індивіда об'єктивний характер, то сьогодні мова йде, перш за все, про вибір самої системи цінностей, актуальною в конкретно взятій ситуації.

Глобалістська культура значно розширила межі толерантності, що призвело до перегляду різного роду «табу» властивих різним національним (цивілізаційним) культурам. Багато вчених вважають, що «специфічний спосіб життя одних людей не може бути піддано моральному осуду і, точно також, не повинен нав'язуватися оточуючим як єдине правильне і розумне» [Беляева 2010: 5].

Крім того не слід втручатися і протидіяти людям, дії яких ви вважаєте аморальними і аморальними, «поки вони не загрожують втратою основних свобод і відкритих для всіх можливостей» [Ильинская 2007: 181]. Іншими словами, толерантність передбачає непротивлення процесам, які Ви вважаєте однозначно аморальними і злочинними, якщо вони не за-

грожують комусь або чомусь прямо зараз. Але ж ці процеси можуть призвести до катастрофічних наслідків через деякий час!

Ряд дослідників (Булгаков С., Компанієц В.В Задорожний Г.В., Задорожна О.Г, Сімонов В.В.) приділяють серйозну увагу такому феномену як «часовий лаг в історії», який доводить, що розмивання духовних і моральних цінностей, незначне на перший погляд, призводило до катастрофічних наслідків в майбутньому [Див. Компанієц 2017: 165-166].

Епоха постмодерну виявила серйозні протиріччя в сфері праці. Працьовитість традиційно вважалася однією з найважливіших чеснот, як у релігійних, так і в гуманістичних вченнях. Віддаватися улюбленій справі без залишку, особливо якщо результати праці корисні іншим людям, вважалася важливою складовою особистого і громадського щастя.

Суспільство постмодерну висунуло нові вимоги до працівника. Виникає безліч нових професій, що не існували раніше, особливо в сфері інформаційних технологій, і поступово зникають звичні види трудової діяльності. У зв'язку з чим відбулися серйозні зміни в культурі праці, за рахунок гнучкої системи зайнятості та підвищення мобільності робочої сили [Бауман]. На перший план для працівника висунулися матеріальна винагорода за свою працю і власна реалізація в цьому виді діяльності. Результати праці, головною смисловою складовою яких було досягнення блага інших, відійшли на задній план. Як казав колишній президент США Білл Клінтон: «Мало бути хорошим хлопцем, важливо, щоб всі про це дізналися».

Сьогодні не стоїть питання про взаємну моральну відповідальність роботодавця і працівника. Професіонал, відданий своїй справі, більше не є цінністю і з легкістю може бути замінений, якщо того вимагає економічна доцільність. Точно так само як і працівник може кинути незакінчений проект, якщо побачить перспективи в іншому місці роботи.

Ряд авторів оцінюють зміни, що відбуваються в сфері праці як позитивні. Нові умови дозволяють більшій кількості людей займатися інтелектуальною, творчою діяльністю

[Иноземцев 1998; Неклесса 2000]. Саме розуміння «творчості» в епоху постіндустріального суспільства зазнало серйозну смислове перезавантаження. Не випадково це поняття все частіше замінюють англійським терміном «креатив». Адже в східнослов'янських мовах слово творчість, є похідним від слова Творець (Бог), і має символічну і духовну спрямованість. Творчість передбачає створення чогось нового, такого чого не було раніше (будь то ідейний або матеріальний продукт), що є благом і заснованого на релігійних або філософських ціннісних установках.

Англійський термін «креатив», який походить від латинського *creatio* (*creationis*), що перекладається як творення, сьогодні застосовується з дещо іншим смисловим навантаженням. Цей вид діяльності не обов'язково передбачає створення чогось самобутнього, часто достатньо лише внести деякі зміни у вже існуючі плоди чужої праці, і можна претендувати на оригінальність. В основі креативної діяльності в більшості випадків немає ніякої ціннісної, духовної основи. «Навіть в області духовного виробництва креативними є ідеї, за допомогою яких можна впливати на соціальну практику, в той час як концепції творчості припускали самоцінність духовного. Незалежно від його практичного застосування» [Беляева 2010: 3].

Креатив дуже затребуваний в глобальному світі з глобальною економікою і культурою. Це легкий шлях. Кожен, незалежно від роду діяльності (тобто знімається елітарність творчості), здатний відчути себе значущим популяризуєчи нібито «свої ідеї» у віртуальному просторі. При цьому уникаючи мук творчості, духовного пошуку, ризику залишитися незрозумілим і т.д.

Бажання отримати все і зараз, в тому числі і в сфері самореалізації, характерна риса постмодерного суспільства. Це ілюструють безліч бізнес концепцій, що популяризують пасивний дохід, що обіцяють заробляння серйозного капіталу без докладання особливих зусиль.

На наш погляд всі ці та інші неоднозначні прояви сучасної епохи є результатом кризи моральних і духовних цінностей в глобальних

масштабах. Ці небезпеки розуміють або смутно відчують не тільки інтелектуали в усьому світі, але і звичайні люди.

У зв'язку з цим ми спостерігаємо дивовижний парадокс, поряд з формуванням глобальної культури сьогодні посилюються націоналістичні настрої в усьому світі. Поряд з розширенням меж толерантності локально відроджуються традиційні релігійні цінності, фіксуються прояви фундаменталізму, наростає міжнародна напруженість.

«У тому, що стосується матеріальної, технологічної, а в значній мірі і політичної сфери, спостерігається прискорення єдності світу, інтенсифікація взаємозв'язків поверх традиційних кордонів і бар'єрів. У тому, що стосується культурного і духовного життя, йдуть абсолютно протилежні процеси. Наростають тенденції культурної ізоляції і навіть протистояння. В системі ціннісних пріоритетів на перше місце виходять національна і національно-релігійна самобутність аж до пожевлення етноплемінних, націоналістичних, расистських забобонів. Універсалізація життя в її об'єктивних цивілізаційних проявах дивним чином супроводжується девальвацією ідей універсалізму» [Гусейнов 2009: 2].

Таким чином, людство сьогодні не має чітких моральних орієнтирів в розумінні добра і зла. Останнім часом інтелектуали в усьому світі намагаються виробити принципи етичного, морального універсалізму на базі основних релігійних конфесій або на базі концепції прав людини., які дозволяють існувати суб'єктам різних етичних систем [A Global Ethic 1995; Римський клуб 1997].

Подібного роду спроби знайти універсальну етичну систему зробив ще Л.Толстой. Так, глибоко проаналізувавши основні релігійні концепції, він прийшов до висновку, що всі вони мають єдину моральну основу, а саме: 1. є якийсь абсолютний початок всього, що називається Богом; 2) в кожній людині є частинка цього початку, яку вона силою своєї активності може збільшити або зменшити; 3) для його збільшення необхідно придушувати егоїстичні пристрасті і множити любов; 4) практичним наслідком цього є «золоте» пра-

вило моральності, що забороняє людині робити по відношенню до інших те, чого він не хотів би, щоб вони робили по відношенню до нього.

З наведеними положеннями важко не погодитися, однак спроби створення універсальних систем цінностей, будь то на основі релігійно-конфесійного синтезу, або на основі синтезу філософських теорій не знімає відмінностей між цими теоріями, «вони самі претендують на самостійну роль і прагнуть стати поруч з ними, тим самим не стільки сприяючи синтезу, скільки посилюючи процеси локалізації в релігійно-конфесійному середовищі» [Гусейнов 2009: 8].

Але проблема загальної системи цінностей не тільки в тому, що б узгодити різні етичні системи. Головна проблема сучасної епохи в моральному сенсі самого існування глобального світу, у визначенні вектора і кінцевої мети його розвитку.

Висновки

Епоха постмодерну оголила безпрецедентні процеси розвитку суспільства, з яких, найбільш суперечливим, на наш погляд, є глобалізація.

Незалежно від того позитивно або негативно оцінюють дослідники процес глобалізації, обговорення в цілому зводиться до двох основних сценаріїв розвитку глобального світу - в першому передбачається вироблення універсальної системи цінностей з доміну-

ванням західноєвропейських (американських) цінностей; другий варіант відстоює необхідність національно-культурного розмаїття. При цьому, як зазначає Гусейнов, «Важко позбутися думки, що установка на діалог культур часто є тактикою, яка диктується політико-економічною слабкістю і в цьому сенсі також є формою культурно-цивілізаційного егоїзму, хоча, правда, і злегка пом'якшену, прикриту, якщо висловлюватися перебільшено грубо: за діалог часто виступають ті, у кого немає сил домінувати» [Гусейнов 2009: 16].

Як це не дивно, 21 століття повернуло людство до класичного питання обґрунтування цінностей. Але жоден з наведених вище підходів не відповідає на це фундаментальне питання.

На наш погляд глобалізація в економічній, політичній, інформаційній, науково-технічній та інших сферах є реальністю сьогодення і буде неминуча в майбутньому. Але в культурній площині насадження єдиної системи цінностей небезпечно, та й по факту не можливо «...бо культура, душевно-духовний лад народів не можуть бути стандартизовані на манер того, як стандартизована техносфера» [Гусейнов 2009]. Спроби створити щось об'єднуюче призводять, з одного боку, до розмивання стійкої системи цінностей, культурного коду представників різних національних культур, а, з іншого, до посилення локальності різного роду.

Бібліографічні посилання

- Даймонд, Лари. (2013). Нужно ли откладывать демократию на потом? Каковы пути к демократии? Кто-то скажет: авторитаризм. *Гептер* 10.04.2013 [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://gefter.ru/archive/8286>
- Бауман, З. (2004). Глобализация. Последствия для человека и общества. М., 188с.
- Беляева, Е.В. (2010). Нравственные ценности эпохи постмодерна/ *Философия и социальные науки: Научный журнал*, 1. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/7963>
- Вейз, Д.Э. (2002). Времена постмодерна. М., 240с.
- Владимирова, И.Г. (2010). Глобализация мировой экономики: проблемы и последствия. *Менеджмент в России и за рубежом*, 3. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.cfin.ru/press/management/2001-3/10.shtml>
- Гусейнов, А.А. (2009). Еще раз о возможности глобального этоса. *Век глобализации*, 1. С.16-27.
- Ильинская, С.Г. (2007). Толерантность как принцип политического действия: история, теория, практика. М., 288с.
- Инглетарт, Р. (1999). Культурный сдвиг в зрелом индустриальном обществе. *Новая*

- постиндустриальная волна на Западе*. М. С. 249-260.
- Иноземцев, В.Л. (1998). За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире. Москва: Academia, 614 с.
- Компаниец, В.В. (2017). О законе духовно-нравственной детерминации общественного развития. *Віра і розум*, 10. X.: ТОВ «Майдан». С.161-176.
- Кулаков, А.В. (2011). Политическая и культурная глобализация: два измерения многомерного процесса. Часть 1. Политико экономическое пространство глобализации. *Пространство и Время*, 1(3). С. 8-18.
- Кулиджанишвили, А.Э. (2004). Глобализация и национальные культуры. *Человек: соотношение национального и общечеловеческого. Сб. материалов международного симпозиума (2. Зугдиди, Грузия, 19–20 мая 2004 г.)*. Выпуск 2. СПб., С. 142-154.
- Леонова, О.Г. (2011). Вызовы социокультурной глобализации и ответы цивилизации. *Социально-гуманитарные знания*. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://naukarus.com/vyzovy-sotsiokulturnoy-globalizatsii-i-otvety-tsivilizatsii>
- Лосев, А.Ф. (1993). Бытие. Имя. Космос. М.: Мысль. 959с.
- Некlessа, А.И. (2000). Эпилог истории. *Глобальное сообщество: новая система координат (подходы к проблеме)*. СПб. С. 206–259.
- Римский клуб. (1997). История создания, избранные доклады и выступления, официальные материалы. Под редакцией Д.М. Гвишиани. М., 384с.
- Флак, У. (2002). Похитители культуры? Над миром витает призрак «американизации». *День*, 46. С.4.
- Фукуяма, Ф. (2004). Конец истории и последний человек. М.: ООО «Издательство АСТ», 588с.
- Хантингтон, С. (2006). Столкновение цивилизаций. М.: АСТ. 573с.
- Харари, Юваль Ной. (2018a). 21 урок для 21 века [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.wired.co.uk/article/yuval-noah-harari-extract-21-lessons-for-the-21st-century>
- Харари, Юваль Ной. (2018b). Возможно, мы одно из последних поколений Homo sapiens [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://proman.com.ua/17044-yuval-noj-harari-vozmozhno-my-odno-iz-poslednih-pokolenij-homo-sapiens/>
- A Global Ethic: The Deklaration of the Parlment of the World's Religions (1995). /Ed. By H. Kueng and K.-J.Kuschel. New York.

References

- Diamond, Lari. (2013). Nuzhno li otklady`vat` demokratiyu na potom? Kakovy` puti k demokratii? Kto-to skazhet: avtoritarizm. *Gefter* 10.04.2013 [Should we postpone democracy for later? What are the ways to democracy? Someone will say: authoritarianism]. Retrieved from <http://gefter.ru/archive/8286> (in Russian).
- Bauman, Z. (2004). Globalizatia. Posledstvia dla cheloveka i obshectva [Globalization. Consequences for a man and society]. М. 188p. (in Russian).
- Belyaeva, E.V. (2010). Nravstvennyie tsennosti epohi postmoderna [Moral values of the postmodern era]. *Filosofiya i sotsialnyie nauki: Nauchnyiy zhurnal*, 1, Retrieved from <http://elib.bsu.by/handle/123456789/7963> (in Russian).
- Veyz, D.E. (2002). Vremena postmoderna [Postmodern times]. Moskva.: Lyuteranskoe nasledie (in Russian).
- Vladimirova, I.G. (2001). Globalizatsiya mirovoy ekonomiki: problemy i posledstviya. [Globalization of the world economy: problems and consequences]. *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, 3. Retrieved from <https://www.cfin.ru/press/management/2001-3/10.shtml> (in Russian).
- Guseynov, A.A. (2009). Esche raz o vozmozhnosti globalnogo etosa [Once again about the possibility of global ethos]. *Vek globalizatsii*, 1, 16-27 (in Russian).
- Ilinskaya, S.G. (2007). Tolerantnost kak printsip politicheskogo deystviya: istoriya, teoriya, praktika [Tolerance as a principle of political action: history, theory, practice]. Moskva (in Russian).
- Inglehart, R. (1999). Kulturnyyi sdvig v zreлом industrialnom obschestve [Culture Shift in Advanced Industrial Society]. *Novaya postindustrialnaya volna na Zapade?* Moskva, pp. 249–260 (in Russian).

- Russian).
- Inozemtsev V. L. (1998). *Za predelami ekonomicheskogo obschestva. Postindustrialnyie teorii i postekonomicheskie tendentsii v sovremennom mire* [Outside of an economic society. Post-industrial theories and post-economic trends in the modern world]. Moskva: Academia (in Russian).
- Kompaniets, V.V. (2017). On the law of spiritual and moral determination of social development. *Vira i Rozum*, 10, 161-176 (in Russian).
- Kulakov, A.V. (2011). Politicheskaya i kul'turnaya globalizatsiya: dva izmereniya mnogomernogo protsesssa. Chast' 1. Politiko ekonomicheskoye prostranstvo globalizatsii. [Political and cultural globalization: two dimensions of a multidimensional process. Part 1. Politico-economic space of globalization]. *Prostranstvo i vremya*, 1(3), 8–18 (in Russian).
- Kulidzhanishvili, A.E. (2004). Globalizatsiya i natsionalnyie kulturyi [Globalization and national cultures]. *Chelovek: sootnoshenie natsionalnogo i obshechelovecheskogo*, (2), 142–152 (in Russian).
- Leonova O.G. (2011). Vyizovyi sotsiokulturnoy globalizatsii i otvetyi tsivilizatsii [The challenges of sociocultural globalization and the answers of civilization]. *Sotsial'no-gumanitarnyye znaniya*. Retrieved from <http://naukarus.com/vyzovy-sotsiokulturnoy-globalizatsii-i-otvety-tsivilizatsii> (in Russian).
- Losev, A.F. (1993). *Bytiye. Imya. Kosmos* [Being. Name. Space]. Moskva: My'sl (in Russian).
- Neklessa, A.I. (2000). Epilog istorii [Epilogue of history]. *Global'noye soobshchestvo: novaya sistema koordinat (podkhody k probleme)*, 205–206 (in Russian).
- Gvishiani, D.M. (Ed.). (1997). *Rimskiy klub. Istoriya sozdaniya, izbrannyye doklady i vystupleniya, ofitsial'nyie materialy* [The Roman Club. History of creation, selected reports and speeches, official materials]. Moskva (in Russian).
- Flak, U. (2002). Pokhititeli kul'tury? Nad mirom vitayet prizrak «amerikanizatsii» [Cult Thieves? The ghost of “Americanization” hovers above the world]. *Den'*, 46, 4 (in Ukrainian).
- Fukuyama, F. (2004). *Konets istorii i posledniy chelovek* [The end of history and the last man]. Moskva: OOO «Izdatel'stvo AST» (in Russian).
- Huntington, S. (2006). *Stolknoveniye tsivilizatsiy* [The Clash of Civilizations]. M.: AST (in Russian).
- Harari, Yuval Noah (2018a). 21 lessons for the 21st century. URL: <https://www.wired.co.uk/article/yuval-noah-harari-extract-21-lessons-for-the-21stcentury> (in Russian).
- Harari, Yuval Noah (2018b). We may be one of the last generations. *Homo sapiens*. URL: <https://proman.com.ua/17044-yuval-noj-harari-vozhno-my-odno-izposlednih-pokolenij-homo-sapiens> (in Russian).
- A Global Ethic: The Deklaration of the Parlament of the World's Religions (1995). / Ed. By H. Kueng and K.-J.Kuschel. New York.